

kérdése azonban — legalábbis a fentiek alapján — sokkal kevésbé egyértelmű.

„Kismonográfia” lévén, a könyvecské már fejezetekre osztását tekintve is összefoglaló áttekintésre törekszik. „A lírikus prologusa” című bevezető a szerző általános tételeit, Móricz három gyermekkori „alapélményét” (megalázottság, létbizonytalanság, társkeresés) és ezek továbbélését, valamint az író Adyval való kapcsolatát ismerteti. A továbbiakban nem elsősorban az időrendhez köti magát: hosszmetzeteket ad, egy-egy szálát követ végig minden fejezetben. A második a család és a gyermekkori emlékeit, a harmadik a vidék, a negyedik a város szerepét tárgyalja Móricz életművében. Ezután következik a munkásmozgalommal és József Attilával való kapcsolatának, majd „országépítő” irodalomszervező tevékenységének ismertetése. Végül utóéletének rövid áttekintése és gazdag képanyag zárja a könyvet.

Kántor Lajos regényről regényre, műről műre haladva, narratív stílusban ismerteti az életmű és az életrajz egyezéseit, az író saját alkotására vonatkozó magyarázatait, keletkezésükhöz fűzött „vallomásait”, a kortársak és utódok, családtagok és kritikuskok véleményét. A szerző érdeme főképp ezek feldolgozása és rövid összegzése. Helyenként viszont tesz a köztudatba már átment megállapításokat is — talán a teljesség kedvéért. Azonban hiányérzetet kelt az olvasóban az, hogy az alcímben és a bevezetésben kimondott alaptételt — Móricz lírai alapállását — később alig, vagy csak intuitíve magyarázza; s — bár idézi — elfeledkezni látszik Móricz egy mondásáról, mely, annak ellenére, hogy korábbi „minden írás líra” kijelentésénél, véleményünk szerint közelebb áll az igazsághoz: „... nem vagyok lírikus — alig egy cseppet. Elbeszélő inkább, még pedig a dráma felé hajló.”

Korompay János

Örley István: A Fiocke bukása. Válogatott írások. Válogatta, szerkesztette, és az utószót írta: Pergel Ferenc. Az előszót írta: Illyés Gyula. Bp. 1968. Magvető K. 412 l.

Egy nemzedékhez tartozunk, hangstúlyozta 1944-ben a *Templomrablót* recenziálva Sötér Istvánról Örley István. Három évvel később 1947-ben az *Apáttan irodalom* című vitairatában a nemzedéke nevében szót igénylő Sötér Örley elvesztét siratta, akinek halálával eltűnt a többé-kevésbé azonos célért küzdő ifjú

írók szigorúságot és megértést nagyfokú kulturáltsággal egyesítő kritikus. Örley rezignált kegyetlenséggel, saját husába is maróan, bírálta a *Templomrablót*, és ha fenntartásai jogosak is, Sötér időnként túlságosan terjedelmes leírásai miatt, mind a *Templomrablót*, mind a (szintén megemlített) *Fellegjárást* illetően téved: a legifjabb nemzedék, mely nem is saját álmaiba költözik, de a „megálmódott álmokba...” — tetszetős formula, ma is idézik, azonban aligha bizonyítható. Örley tévedése mégis rangos tévedés, és inkább fájdalommal, semmint vállonverégető kinyilatkoztatás.

Örley 1945-ben halt meg, és alakja, különösen az elmúlt évtizedben legendává vált: a hallatlan műgonddal dolgozó, a publikálástól minduntalan visszarettenő szépiró a biztos ítéletű kritikus példája lett, a *Magyar Csillagban* megjelent kritikái, főleg pedig a Mária-cikkek a műfaj modelljeivé nőttek. A kötet módosítja az irodalmi köztudatban kialakult Örley-képet, megfellebbezi a legendát, mérsékli egy-egy cikke nyomán fakadt elragadtatásunkat a kritikus iránt, magasabb szintre emeli a szépirót, és árnyaltabbá, bonyolultabbá teszi a nagyhírű szerkesztő személyiségét.

Örleynek sem volt olyan fogalom- és értékrendszere, amelyet egy-egy cikke és a legenda nyomán neki tulajdonítottunk, kritériumai és bizonyítékai sem meggyőzőbbek, szempontjai sem gazdagabbak egyetlen művelt, mesterségét tisztelő kritikusénál: konkrétabbat és egzaktabbat ő sem tud mondani végső elemzéseként egy műről, mint hogy elbűvölő, elragadó stb. Kritikái vallomások: Máraiáról vagy Sötérről szólva nyíltabban, máskor áttételesen. Vallomások, de korántsem önkényesek. A regényírás lehetőségeinek maig sem elavult problémái foglalkoztatták: a hétköznap átregényesítésének, a mese lehetőségének, az alakformálásnak kérdései, az „emberábrázolás mikéntje — a külső ábrázolás felületes, a belső végső fokon regényellenes”, a hétköznap nyers konkrétumainak és az álmoknak, a realiztikusnak és a csodaszerűnek, a realizmusnak és a vízióknak a lehetőségei. Mindezek a kérdések természetesen egyetlen regénypoétikából sem hiányozhatnak, és ezért látszatra közhelyszerűek, de Örley nem iskolásan, hanem élményszerűen vizsgálta őket; Maugham, Julien Green, Montherlant, Kosztolányi, Márai Hunyady Sándor és saját nemzedékének tagjai állandó szembesítésre kényszerítik: mi módon lehetséges az 1930–40-es évek fordulóján regényt írni. Generációjának csoda-kereső, kísérletezői, Sötér és Thurzó számára tilalomfák, miként egykori mestere Márai Sándor is azzá vált. A Sírátýról szólva kimondja: „a kritikus, a hajdani rajongó kétségbeesetten keresi a választ” a Márai-mű válságára.

A Márai-cikkek: kritika, de lázadás is. Mert nem egy Örley novellában Márai mondatszerkesztése és szóhasználat, általában a márais atmoszféra érezhető, kivétel csak e kötetnek is címet adó írása *A Flocsek bukása*, az eredetileg 1936-ban megjelent kisregény (?).

Az Örley-legenda eltakarta ezt a mintegy harminc oldalnyi töredéket a magyar, de úgy gondolom kortárs európai prózában is egyedül álló remekművet. „Az utolsó szabad gyermeknyárról” szól a Flocsek bukása című kisregény. Nem véletlen a keserű, szinte tragikus vég” — írja Pergel Ferenc életrajzi vázlatában. Nem érték egyet felfogásával. A befejezés egy irodalmi konvenció szerencsétlen kölcsönvétele. A kisregény már legelső mondataival is bonyolult struktúrájú nagyobb terjedelmű epikus művet ígér: nem egy múltbeli lezárt epizód másfél évtizeddel későbbi elmondását, hanem a múltnak, a múltbeli történetnek az elbeszélés idejébe való 'felfejlesztését'. A lezárás váratlan, a szimbolikus értékű realista történet kultúráltnak megfogalmazott közhelyeszerű csattanóval zárul. Csak egy irodalmi sablon szerint tragikus a vég, én inkább mesterségbeli problémából adódó happy endingnek tartom: az igazán tragikus az első harminc oldal, mely egyebek közt Golding *Legyek urának* rangosabb párját is igéri, és atmoszférájával előlegezi Ottlik *Iskola a határon* című kitűnő regényét is, és nem az utolsó kettő-három. Örley kritikai munkássága — az eddigi kutatások alapján — *A Flocsek bukása* után kezdődik: külföldiek és magyarok, idősebbek és pályatársak munkájának számbavételével, hogyan bírkóznak meg az epika buktatóival. *A Flocsek bukása* után kétszeresen is tanulóévek következtek: a kritikuse, valamint a novellistáé, az utóbbi írásai inkább műhelytanulmányok, a „jó tanuló” (hogy az ő szavát idézzük) vizsgadarabjai túlságosan is előtérbe tolokodó önéletrajzi és periférikus élményekkel, történetekkel, semmint a nagyigényű kezdet folytatásai. A Márai-kritikák, különösen a harmadik, Sirályról szóló cikk, mintha a tanulóévek végét ígerte volna, egy kényszerű kompromisszum felmondását. E hipotetikus fordulatra, *A Flocsek bukása* szintű vállalkozások írására azonban tragikus halála miatt már nem kerülhetett sor.

Ferenczi László

Fábrý Zoltán: Stószí délelőttök. Bratislava, 1968. Madách K. 444 l.

Fábrý Zoltán nevét ma már mindenki ismeri és becsüli, aki irodalommal foglalkozik Magyarországon. Mégsem haszontalan legújabb könyve ismertetésekor kiemelni két

legjellemzőbb tulajdonságát: igazságkereső szenvedélyét és csaknem fél évszázad óta nem lankadó küzdelmét az embertelenség ellen.

Az igazság szenvedélyes keresésében szeret elveszteni látszó pörököt fölújítani, sommás ítéleteket megfőllebezni. Így kel védelmére Palotai Boris egy regényének (*Keserű mandula*) és — ami ennél sokkal izgalmasabb — Masaryknak, Mécs Lászlónak, sőt Sztálinnak. A „személyi kultuszról”, annak eszméi és irodalmi vetületéről: a dogmatizmusról és sematizmusról súlyos ítéletet mond ugyan, de 1964-ben is kötelességének tartja kimondani, hogy Sztálin „hibái, bűnei nem hatálytalanítják érdemeit” (359. l.). Nem tud egyetérteni Masaryknak azzal végletes kárhözátásával sem, amely egy időben szinte kötelező álláspontja volt a kommunista szemléletnek. Fábrý 1950-ben, a pozsonyi *Új Szóba* cikket ír Csehszlovákia első köztársasági elnökéről, és a maga korábbi nézetét is revidálva, nem habozik kijelenteni: „A Masaryk-éra sok bűnét nem lehet Masarykra fogva leegyszerűsíteni”. (263. l.) Hangoztatja ugyan, hogy mint kommunista nem érthet egyet Masaryk polgári filozófiájával, de lelkes szavakat talál az egykori elnök humanizmusának dícséretére. Humánusot és bátorságot lát Masaryknak a magyar kisebbség iránt őszinte barátságot mutató nemzetiségi politikájában, és valóságos hősiességet az antiszemizmus elleni föllépésében: „Íme, egy ember, aki a polnai vérvád zsidó vádlottjai elé áll, aki széttépi a rituális gyilkosság aljas meséjét. Egy ember egyedül szemben a hepp-heppelő antiszemitizmus egész falkájával.” (261. l.) S ez — Fábrý szerint — jelentett annyit, mintha megakadályozta volna a tüntető munkásokra adott csendőri sortüzet.

A magyar irodalomtörténet szempontjából azonban fontosabb az a csaknem két ivre terjedő tanulmány, amelyben Mécs László problémájával foglalkozik (*Irodalmi Szemle*, 1966.). Igazságérzete nem engedi, hogy Mécs későbbi megingása, politikai eltévelyedése miatt semmisnek tekintsék a szlovákiai magyar papköltő egykori, humanisztikus szellemű, szociális érzésű pályakezdését, valamint azt az érdemét, hogy szinte megindítója volt a csehszlovák államhatárok közé került magyarság irodalmi életének. Történelmi érdekességű Fábrý cikkének az az adata, hogy Mécs Lászlót az első durva támadás Magyarországról érte, az Ady-ellenes konzervatív tábor legkorlátozottabb képviselője, Szász Károly részéről a *Budapesti Hírlapban* (1923). S fölhozza még — Szalatnai Rezső nyomán — Mécs mentességül egy 1942-ben megjelent versét, amelyben az ekkor már Budapesten élő költő Hitler ellen látszik szólani.